

Paul Schnabel over 'de kloof tussen beeld en werkelijkheid'.

Dankuwel meneer de voorzitter, dames en heren, goedemiddag. Mijn verhaal als Montesquieu lezer van dit jaar hadden we het genoemd omdat we zaten te praten over de beeld en werkelijkheid, met name in het politieke bedrijf, in het beleidsbedrijf maar het politieke bedrijf, met name in het licht van de komende verkiezingen; toen was de politieke strijd nog niet echt aan de gang en omdat dat nu sinds een paar dagen wel het geval is, daarom had ik het maar (met een beetje kritiek) genoemd: "Alles beter dan Brussels lof of Haagsche bluf". Als dat op je menu staat, als restaurant, dan weet je natuurlijk dat Herman den Blijker gaat komen om te vertellen dat "daar dus geen toekomst in zit, he? Brussels lof, Haagsche bluf.. Het voedt niet, het ziet er niet uit, het is saai. Het lijkt heel wat, Haagsche bluf, maar het is eigenlijk allemaal suiker en eiwitten. Zo kun je dat niet doen, dat restaurant; dat overleeft niet".

En toch is het wel tekenend, dat als u kijkt naar het debat van de afgelopen dagen zo nu en dan, gaat het eigenlijk steeds over Haagsche bluf; "we kunnen het zelf wel, en we hebben het eigenlijk zelf ook altijd heel goed gedaan". In het verleden hadden wij daar kennelijk een ander idee over, maar inmiddels hebben we het weer heel goed gedaan in het verleden, en dat moeten we vooral ook blijven doen. Anderen roepen weer: "nee, dat kan niet meer, we kunnen niet meer terug, Brussel is de toekomst, Brussels lof, dáár horen wij bij." Het zijn beelden, beelden die met grote stelligheid en met grote kracht worden neergezet, metaforen over wat er in de politiek aan de gang is. En dat moeten we dus maar niet te letterlijk nemen en in de gewone praktijk zal het ook nooit zo letterlijk worden uitgevoerd of worden gerealiseerd. En dan nu over "alles beter", dat was ook een intuïtie, ik bedoelde daarmee "alles beter dan" eigenlijk "liever de werkelijkheid dan beelden", liever de werkelijkheid van de feiten. Wat is er écht aan de gang? Wat is er écht het geval? Wat is de zakelijke kant van het politieke van het beleid, dan alleen maar de beeldvorming met het idee van we zetten beelden neer, die mensen inspireren, of ook afschrikken, want dat hoort daar ook bij. Dat willen we in ieder geval nooit; beelden die mensen kunnen verleiden om hun stem aan jou te geven. Dat is ons thema vandaag, de kloof tussen beeld en werkelijkheid, ook daar zit weer een metafoor in; want in Nederland praten we wel over kloven maar we hebben ze natuurlijk niet. Net als dat we hier ook geen bergen hebben, en dat we elke kleine verheffing gelijk Klein Zwitserland noemen. Als u het in de schaal van de Alpen gaat zien dan is Klein Zwitserland nog niet eens een "Madurodam", zo klein is het. Maar bij ons heten dat gewoon bergen, en dat is toch een beeldvorming waardoor wij toch de neiging hebben om onze problemen en onze verschijnselen en dat wat wij kennen te vergroten, en als het ware groter te maken dan de werkelijkheid toelaat.

U kent het verhaal dat het in de periode, ik moet zeggen met name in Amsterdam niet zo goed ging, dat de Bijlmer een groot probleemgebied was, dat de Amerikaanse journalisten en deskundigen langs kwamen om eens onze getto's te bekijken. En dat die dan na een halfuurtje rondrijden ongeduldig begonnen te vragen, 'wanneer begint dat "getto" nou eigenlijk eens?', en schaterlachend terugreden naar Schiphol met het idee dat als dát een getto was, nou kom dan maar eens bij ons kijken! Dat ziet er echt wel een beetje anders uit... Toch de neiging om onze Madurodam-achtige verschijnselen tot wereldproblemen te verheffen; dat mag maar we moeten ook een beetje opletten dat we dat niet teveel doen. De overdrijving zit hem eigenlijk in de metafoor; naar een hyperbool. De overdrijving is echt de toonzetting van het moderne maatschappelijke en politieke debat geworden. En dat kan zowel positief zijn, als negatief. Positief soms, met name heel dichtbij "we moeten het zelf doen, het moet lokaal gebeuren, de mensen, de wijken, de buurten,", allemaal schimmige begrippen maar die roepen toch een beeld op, van hoe goed en hoe mooi dat was. Positief, maar die gedijen in overdrijving van wat niet meer kan. Of negatief, als het ver weg is, in tegenstelling zou je kunnen zeggen met dat wat het vertrouwen is, en dat noemen we het andere, het ver wegge. Positief kan ook weer, heel ver weg zijn dat het lijkt alsof het elders is, alsof het vroeger was, 'waarom hebben we dat niet hier?'. Waarom is het elders beter? Een vrouw die mij ooit een keer na een lezing op het journaal zei "Die vreselijke bureaucratie, werkelijk het is echt ontzettend", ik ga naar Frankrijk!". En ik zei "wel mevrouw, ik zie u terug!".

Mensen die praten over de VS waar de integratie van de migranten zo fantastisch gaat "iedereen spreekt Engels". Nou dan bent u kennelijk nog nooit in de VS geweest. Grote delen van Amerika wordt alleen nog maar Spaans gesproken, zelfs de Amerikaanse presidentskandidaten doen hun best om in ieder geval een beetje de schijn te geven dat ze ook Spaans spreken. Mensen overdrijven vaak uit beelden die ze niet goed kennen en die ze nooit getoetst hebben. Bhutan, wordt in Nederland voorgehouden als het land waar niet het Bruto Nationaal Product gemeten wordt, maar het Bruto Nationaal Geluk. En dan denk ik, ja als je geen BNP hebt is dat misschien nog wel het beste wat je kunt doen.. Want wij hebben juist heel veel BNP, en bovendien zijn we dan ook nog gelukkiger gemiddeld dan de Bhutanezen ook, (want dat blijkt ook uit ander onderzoek).

Met dit soort beelden en door contrasten te maken, de kloof die als het ware gecreëerd wordt; wat is het geval, en wat is elders het geval, wat is nu het geval en hoe mooi was het vroeger wel niet? Dat zijn toch beelden die heel sterk leven en heel sterk het debat bepalen. Je kunt dat proberen te corrigeren maar dat is heel erg moeilijk. Ook in de politieke berichtgeving is het niet alleen de hyperbool maar ook de emotionele controle die alles is

gaan bepalen. Het is bijna contradictio in terminis, maar ik weet nog dat ik nog niet zo lang in Den Haag werkte, het was nog het tweede paarse kabinet, dat ik tot mijn verrassing de volgende dag in de krant las "Kok, witheet!", nou is dat wel een mooi beeld bij elkaar – een kok die witheet is - maar dat was het wel het laatste dat ik ooit gezien had van onze minister-president op dat moment. Beelden worden steeds sterker aangelegd in emoties, in gevoelens, waarbij het niet meer is "ik ben het niet met u eens", maar "ik ben het spuugzat", of "ik vind het schandelijk". Het woord "schandelijk" wordt ook heel graag met grote intensiteit gebruikt. Het zijn toonzettingen. Pim Fortuyn was daar natuurlijk heel erg goed in. "De puinhopen van paars", dat was eigenlijk ook Klein Zwitserland hoor, waar het toen overging en zeker als je nu terugkijkt, naar de problemen van toen. Het is dan altijd nog maar goed dat daar dan altijd een Maarten van Rossum is en was, die dan weer kan zeggen dat alles maar "onzin" is.

"De massamigratie in Nederland", honderdduizenden die jaarlijks naar ons toekomen, en er wordt niet verteld dat er ook gemiddeld honderdduizenden ieder jaar weggaan. De netto instroom uit Turkije en Marokko was in het jaar 2011, nog geen 2000 mensen; u mag dat massa noemen maar in het algemeen gebruiken we daar toch een heel ander begrip voor. Let wel, dit zijn de dingen die steeds gewoner zijn geworden; dat we niet meer in gewone termen praten maar alleen nog maar in overtreffende trap, we zijn emotioneler in onze begrippen, als het ware de redelijkheid in het gesprek en het gevoel van "u kunt daar alles over denken maar mijn opvatting is dit..", die dan toch allemaal als het ware uit de discussie gehaald worden tot iets dat echt niet meer past bij deze tijd. En dan hoor ik u zeggen; het was afgelopen weekend toch wel heel leuk en passend en fantastisch treffend om Koefnoen te zien met de zogenaamde slimste mensen van Nederland, en dan wel de strijd tussen Roemer en Samson, waar je dat perfect weergegeven zag, dat Samson alle feiten op een rijtje had, maar er geen punten voor kreeg, en dat Roemer alle emoties op een rijtje had, en daar alle punten voor kreeg. "Kredietcrisis? Ongezellig", dat soort begrippen, "willen we eigenlijk niet graag", "daar houden we niet van in Boxmeer" enzo; punten, punten, punten. Gevoel; niet de realiteit, niet de werkelijkheid, van wat is en wat kan en wat zouden we er werkelijk aan kunnen doen. Het punt is natuurlijk dat dát gevoel niet altijd onmiddellijk een handelingscomponent bevat en er een weg naar een oplossing volgt. Dat dat niet vanzelfsprekend is, maar je kan ernaar gaan zoeken, terwijl er alleen maar wordt gezegd "das ongezellig" Dat schiet niet op, en toch is dat nu een beetje de houding.

Natuurlijk het zijn allemaal verkiezingsretoriek waar het omdraait en verkiezingsretoriek die je hoort, maar het geeft wel een beeld; en het bepaalt wel ook het gevoel in de samenleving. Je ziet het niet alleen bij ons, je ziet het ook in de VS waar men

nog veel verder gaat daarin, en echte leugens vertelt; "Obama is geen echte Amerikaan", dat soort dingen, - ook al is dat aantoonbaar dat dat niet waar is - het wordt steeds meer gesuggereerd omdat mensen dat niet echt zelf kunnen controleren. Het heeft ook te maken met, in een land waar veel kan en waar veel vanzelfsprekend is, waar veel al lang bestaat, ga je de kleine verschillen uitvergrooten, groter maken om toch te laten zien hoe het anders is en moet en dat laat geen ruimte meer voor nuances. Die worden niet geadviseerd, die worden ook niet waargenomen, ook niet in de media. Ik zeg weleens als ik uitgenodigd word, met name voor de televisie, dat ik kan vertellen "ik heb daar niet zo'n zin in"; dan is het beste om niet te zeggen "ik heb geen zin" want dat is niet aardig maar dan zeg ik altijd "ik heb daar een genuanceerd standpunt over". Dan blijft het heel even stil aan de andere kant van de lijn en dan is het meeste gevallen een "misschien mogen we u dan zo nog even bellen?" Maar dat doen ze dan niet.

Het is typisch iets wat je dan toch wel kunt merken in je omgeving als het geen tegenstelling is, als het niet overdreven is, als het niet als een kloof gepresenteerd wordt, is het kennelijk ook niet echt iets wat serieus wordt genomen. Mensen willen kunnen kiezen en om te kunnen kiezen moeten ze kunnen zien wat de grote verschillen zijn. Ook al zijn die verschillen de te overdrijven verschillen tot kloven. Maar ook een tegenstelling over wat nu goed en wat nu slecht is, want we zijn Nederlanders. We staan in de kerk vandaag maar in Nederland is er altijd die tegenstelling van het morele component. Als je van de andere kant van de kloof bent, dan ben je niet alleen iemand die een andere opvatting heeft, of een andere positie heeft, of een ander belang heeft, - dat heeft met macht te maken en met invloed - maar dan ben je iemand die moreel fout is. En dat is heel erg en dat maakt het debat voornamelijk ook zo bitter en zo moeilijk om daarover heen te komen omdat er daardoor persoonlijke relaties door beschadigd kunnen worden; omdat het toch erg is om tegen iemand te zeggen "ja maar u bent moreel fout, u bent een fout iemand, wij kunnen eigenlijk niet meer met u praten".

Als we dat nou proberen te realiseren, wat we nu eigenlijk nog missen en wat eigenlijk als een soort contrapunt gezegd zou kunnen worden tot wat wij allemaal zien gebeuren in onze omgeving, en waar wij ook zelf beelden bijmaken. Dan zeg je dat wat wij inhoudelijk missen in het politieke en maatschappelijke debat op dit moment is in feite een uitwisseling van argumenten, daar gaat het eigenlijk allemaal om. Een uitwisseling van argumenten om samen tot een betere situatie te komen, om samen mee tot betere besluiten komen. Wat we eigenlijk missen is dat wat een land als de Duitse socioloog Jürgen Habermas heeft omschreven als de principes in de praktijk van een deliberatieve

democratie. En omdat dat zo mooi ga ik het toch maar even voorlezen zoals hij het zich voorstelt:

'Das deliberative Modell erwartet von der Einbettung des Wählerwillens und der formellen Beratungs- und Entscheidungsverfahren in die vitale, möglichst ungesteuerte Zirkulation öffentlicher Meinungen einen Rationalisierungsdruck, der die Qualität der Entscheidungen verbessert.' (Habermas, J. Ach, *Europa*. 2008, p.144).

Nou dat is helemaal duidelijk. Wat bedoelt hij te zeggen? Want het is natuurlijk heel filosofisch Duits, maar het is toch heel interessant want het is positief, dat is een van de interessante dingen als je op dit moment Habermas leest, het is heel actief in het Europa debat, heel actief in het debat rondom de crisis, en al die terreinen, de banken, de schulden crisis, de internationale schulden.. Hij is 83 jaar, en volop in het debat met een positieve instelling. Waar het eigenlijk omgaat is dat wij moeten proberen onze politieke bestaansvorming rationeel te maken. En dat kan als we kunnen komen tot een open en eerlijke communicatie van onze opvattingen, onze argumenten logisch kunnen beredeneren op basis feiten en kennis van de feiten. En proberen die verbinding met elkaar aan te gaan. Dat betekent eigenlijk dat wij zeggen; "natuurlijk, iedere burger heeft recht op zijn eigen overtuiging, op zijn eigen geloof, op zijn eigen waarden en normen", opvattingen over wat goed is voor de wereld, wat slecht is voor de wereld en wat beter zou zijn voor de wereld. Daar moeten we dus met elkaar open en eerlijk en vrij over kunnen praten en debatteren. Het is een idee van *Herrschaftsfrei Kommunikation*, tussen de burgers. En als het om zakelijk gaat, als het om de werkelijkheid gaat dan moet de werkelijkheid met respect behandeld worden. Wat is het geval? Wat zou een oplossing kunnen zijn? Wat is het echt het probleem? Dan moeten we vaker naar een regelsysteem kijken van zowel logica als redeneringen, respect voor de feiten, maar ook respect voor elkaars opinie. De argumentatie moet kloppen, die moet in ieder geval voor kritiek vatbaar zijn, voor zakelijke kritiek vatbaar zijn. En eerste inbreng hoort eigenlijk te tellen op grond van de kwaliteit van de invloed, dat wat je te bieden hebt; "zo zou je het het beste kunnen benoemen, zo zouden we tot een oplossing kunnen vinden". Het moet niet afhangen van status, van gezag of van leeftijd. En het klinkt heel abstract maar dat stuk dat ik toen las van Habermas, toen realiseerde ik me dat hij als (sociaal wetenschappelijk) onderzoeker dit proces eigenlijk zien in wat we noemen de focusgroep. Als we een surveys bij mensen doen onder mensen en we vragen ze om uitspraken te doen, dus dat we niet zeggen "vindt u dit of dat", maar "wat vindt u van..." dan krijg je harde uitspraken, radicale uitspraken en vaak eenduidige en weinig (voorziene) uitspraken.

Als wij mensen in een groepje bij mekaar zitten en een gesprek gaan voeren over bijvoorbeeld Nederland als lid van de EU, dan merk je dat er iets van wat Habermas bedoelde, wat mensen echt niet wisten, iets van wat hij noemde "deliberatieve democratie" opkomt. In die geleide gesprekken (gesprekken met een gespreksleider), tussen mensen die elkaar vaak niet kennen en elkaar hierna ook niet meer zullen zien, (dat is niet geheel onbelangrijk) nuanceert en corrigeert men elkaar, ("ja maar ik vind dat, ja maar mijn ervaring is dat etc."). Er ontstaat dan toch iets dat inderdaad dichterbij komt bij een gesprek waarin men zoekt naar gemeenschappelijkheid, dat men zoekt naar "hoe zit dat dan eigenlijk", wat zal de moeite waard zijn? Kunnen we als het ware de kloof tussen wat we eerst zeggen, en wat de beelden zijn die we laten zien, en wat de andere beelden van de ander zijn, kunnen we ook de kloof tussen al die beelden en werkelijkheden, corrigeren of op een of andere manier overbruggen? Ik moet toegeven als we die gesprekken analyseren zien we altijd dat de negatieve aspecten altijd wel de boventoon voert, maar men ziet dan toch wel dat en elkaar corrigeert als het te erg wordt.

Soms weet men de feiten ook niet echt. Al die ministers met zwaailichten op de vluchtstrooklijn, dat wordt gezien, al die prinses die zo'n luxe leven leiden, al die Kamerleden met al die bijbanen, dat zijn beelden die ongecorrigeerd blijven bestaan, die mensen kennen dus de feiten niet maar het zijn beelden, maar het zijn wel beelden die belangrijk zijn. Wat Habermas als ideaal zegt, Mensen zijn niet geneigd in de wijze waarop ze hun discussie vormgeven, de een is meer luisterend, de ander meer dwingend, de een die weet meer, de ander weet minder. Als u Ben Verwaayen in Zomergasten hebt gezien weet u wat het inhoudelijk kan zijn als de ander wat zegt en u dan is het van "nee want", of "nee ik vind" en als u mevrouw Edelkoort hebt gezien, dan weet u dat wat zij ziet, dat wij dat kennelijk allemaal zien. "We" gaan allemaal die kant uit, "we" gaan dit doen. Geen enkel bewijs voor, wordt ook niet weersproken, maar het wordt wel met grote stelligheid gezegd en dat heeft invloed, dat bepaalt het beeld. Het is eigenlijk heel interessant om dit soort dingen te zien en tegelijkertijd vast te houden aan het idee van kan je toch niet dichterbij komen. Daarvoor is het te bedacht, daarvoor is het te abstract. Daarvoor is het ook te mooi. Het lijkt dan net vaak alsof we ons er niet steeds meer vanaf verwijderen, in plaats van dichterbij dat ideaal komen, van met elkaar praten en met elkaar proberen een oplossing voor een probleem te vinden. Het eens te zijn over wat werkelijk het geval is en wat werkelijk relevant is. Misschien is dat wel extra moeilijk in deze tijd, en ook heel moeilijk voor een man als Habermas die bij uitstek een man van het woord is, waarin je merkt in zijn teksten dat hij heel weinig waardering heeft voor de kracht en betekenis van het beeld. Terwijl wij in een tijd leven waarin juist dat beeld zo belangrijk is geworden. Ook als het beeld woorden oproept, dat is juist de functie van de woorden, die overdrijving, dat je als het ware via woorden beelden ziet. En soms zie

je ook wel woorden die zelf een beeld worden. Vanmorgen in mooie chocoladeletters in De Telegraaf “SP zorgt voor werkeloosheid”, het beeld en het woord gaan helemaal samen. Maar in onze samenleving die beeldgeoriënteerd is geraakt, zie je dus ook dat woorden beelden moeten worden.

Want we horen, zoals afgelopen weekend in de politieke discussies richting de kiezers; “Wat wilt u?” “Wilt u het staatsziekenhuis met lange wachttijden? Of wilt u directe hulp in de eigen omgeving”? U voelt dat ik het over de minister van Volksgezondheid hebt, u begrijpt waar dit allemaal vandaan komt, daar was een hoofdredacteur en die is allang overleden, en die zei altijd tegen mij van “kijk, psychiatrische patiënten hebben natuurlijk liever te doen met een ervaren psychiater dan met een net afgestudeerde psycholoog”. En ik zei ja maar hoe is het dan met de ervaren psycholoog tegenover een net afgestudeerde psychiater? Dat was niet de bedoeling dat we die discussie op die manier gingen voeren. Het ging om het beeld en niet om die andere variant, in de psychiatrie dat is een dokter, en niet een psycholoog, dat was mijn verhaal, zo probeerde ik toch nog even wat ruimte te krijgen voor iets anders maar dat lukte toch niet helemaal.

Maar weet u, dit soort beelden hebben we allemaal. Ze hebben langzamerhand grote hoogte bereikt en worden toch ook wel vrij schaamteloos neergezet. Dat heeft te maken met de toenemende massamedia karakter van het moderne politieke debat. Met name de rol van televisiekijken. Televisie is beeld, en het roept bij ons ook beelden op. En die zijn enorm gebonden met gevoel want de televisie komt via het oog binnen en het oog is direct verbonden met ons gevoel. Wij waarderen allemaal, in een fractie van een seconde wat we te zien krijgen, en wie we te zien krijgen. “Is dat een eerlijk iemand? Is dat een aardig iemand? Is dat een oprecht iemand? Is ie deskundig?” Er hoeven niet eens echte woorden bij te zijn, wij maken dat gewoon. “Is het iemand die prettig is, angstig is, iemand die arrogant of agressief overkomt? Iemand die teveel zweet, - kan ik heel slecht tegen – teveel glimlacht, misschien net te vroeg huilt, (kan heel mooi zijn), ziet iemand er gezond uit, aantrekkelijk uit?” Dat soort dingen. U doet dat allemaal. Wij doen dat allemaal. Dat kunnen we ook niet anders, onze ogen vertellen ons dat: het beeld. En dan is wat er gezegd wordt, dan een tweede instantie. Maar in de krant is het eigenlijk altijd nog steeds andersom. Een krant is verplicht om een verhaal te vertellen. Eerst zijn er woorden, wel steeds meer met beelden, en steeds meer woorden die zelf een beeld willen zijn, maar in principe is er een verhaal waarin een argument uitgewerkt moet worden. U hebt het zelfs met de radio, u maakt een beeld van de omroeper, van de stem die daarbij hoort. Dat klopt in het algemeen in het geheel niet met de persoon die daar werkelijk achter zit. In de meeste gevallen valt het altijd enorm tegen. Ik weet nog heel goed als kind, velen van ons hebben daar een trauma

van, op zondagmiddag moesten we dan stil zijn omdat papa naar meester G.B.J. Hilterman wou luisteren. In mijn beeld was dat een De Gaulle-achtige man, zo gedroeg hij zich ook, zo sprak hij ook. Toen kwam ik hem een keer tegen en bleek het een klein dik mannetje te zijn, die dan toch heel anders was dan het beeld dat ik van hem had. Dat beeld ontstond door de manier waarop hij sprak, de woorden die hij zei, de beelden die hij uitsprak, en de manier waarop hij dat deed. Een beeld en dan de persoon, maar op televisie is het precies andersom, een beeld en dan het verhaal. En dat verhaal moet kort zijn, snel en krachtig, het moet meteen impact hebben, en niet die nuance waar we het daarstraks overhadden.

Het is niet voor niks dat de Vlaamse socioloog Marc Elchardus onze democratie omschrijft als een "drama-democratie". Als een inscenering van het politieke bedrijf en het politieke debat, als een toneelstuk vol emoties. Dat kan ook fysiek, dat dat weer teruggehaald kan worden, de herhaling. Hoe vaak hebben we niet de treurige houding gezien van Ad Melkert ten opzichte van de triomferende Fortuyn tijdens de Gemeenteraadsverkiezingen? Het beeld vertelt het verhaal. Als u denkt aan verhalen van Den Uyl, dat Wiegels met de vinger wijst naar Den Uyl, en zegt "Sinterklaas bestaat en daar zit ie!", en verdomd het beeld van deze Sinterklaas kwam ook in deze verkiezingsstrijd weer naar voren. Dat is niet intuïtief, maar dat is omdat het beeld nog bij ons zit, dat wij het beeld herkennen en ook weer kunnen gebruiken. Er zijn heel veel van dat soort voorbeelden, en door de herhaling worden ze ook deel van ons politieke geheugen, en onze politieke beleving, via beelden die heel dwingend en heel streng zijn.

Televisie, en televisiedebatten en de televisieprestatie van het politieke bedrijf, is een bedrijf wat te maken heeft met de dynamiek van toneel. Het gaat over de strijd tussen personen, het gaat over een confrontatie tussen emoties en om een gevoel van "wie gaat er winnen?", niet wie heeft gelijk? Of wie heeft er het meest interessante voorstel? Nee, wie wint er in de persoonlijke strijd? En wie is het? Gisteravond kon u het weer zien; Mark Rutte werd dringend ondervraagd over zijn "single-bestaan" zoals dat tegenwoordig heet, maar hij redde zich daar heel handig uit moet ik zeggen, en de verbazing was toch wel heel groot. Het beeld van iemand; hoe kan zo iemand single zijn? Is dat wel een goed iemand, die daar zomaar alleen op een flat in Den Haag zit? Is dat wel een betrouwbaar iemand? In Amerika is dat helemaal ondenkbaar dat iemand in die positie minister-president zou worden. Dat kan niet want dat is niet een beeld dat mensen willen hebben van de persoon die de leiding heeft over een land. En het heeft allemaal ontzettend weinig te doen met wat politici nou echt doen, en waar het in de politiek overgaat. De beelden die we uit de kamer krijgen zijn juist altijd die emotionele momenten dat er even echt iets gebeurt. Voor het politieke gebeuren is dat niet echt belangrijk, voor het beleidsgebeuren is dat helemaal niet

belangrijk, maar het is wel belangrijk voor de beeldvorming. En het gekke is dat die werking is eigenlijk paradoxaal, aan de ene kant willen mensen dat zien maar aan de andere kant; als je vraagt aan mensen een stelling als “politici gaan toch maar onbehoorlijk met elkaar om” dat steeds meer mensen daar “ja” opzeggen. 36% in 2008, 48% in de afgelopen maanden. Nog maar 25% van de mensen vindt politici bekwame mensen die weten wat ze doen. De tendens is dalend. En meer dan de helft van de bevolking vindt het een goede zaak dat er in de politiek compromissen worden gesloten. Overigens, als we vragen naar “vindt u het een goede zaak dat er in de politiek in achterkamertjes zaken worden gedaan?” – wat dus precies hetzelfde is – dan weet ik dat meer dan de helft van de mensen zouden zeggen dat ze dat niet zo’n goede zaak vinden. Want dan is het dus zo; “compromissen” is het woord, en “achterkamertjes” is het beeld. Het gaat om precies hetzelfde maar je krijgt een verschillende uitslag. Compromissen vinden mensen verstandig, je moet geen ruzie maken, maar achterkamertje is een fout beeld daar wordt geroddeld, geheime besluiten genomen en voordeeltjes uitgewisseld en elkaar de bal toegespeeld. Het is heel interessant om dit soort dingen te zien en te reflecteren op wat je als onderzoeker kan bedenken voor antwoorden je dus ook kunt uitlokken. Beelden werken daar inmiddels aan mee.

Beeldvorming hoort natuurlijk bij de politiek en dat is altijd zo geweest. Op een hoger niveau is het zelfs noodzakelijk voor onderwerpen als maatschappelijke institutie, als we de waardevolle ordening van onze samenleving in stand willen houden. Niet als vertegenwoordigers op een bepaalde gebied, maar als normen en waarden. Da is een institutie die voor ons van belang is. Je kunt het niet helemaal pakken, maar we weten dat het er moet zijn en dat het moet functioneren. In het verleden, en dat is echt een verschil met nu, dat er met een andere manier de beleving tussen beeld en werkelijkheid een rol speelde. In het verleden werd het uiterste gedaan om het beeld van de institutie niet te laten vertroebelen door de werkelijkheid van de dragere van de institutie. Clinton rommelde met een stagiaire, maar Kennedy rommelde met Marilyn Monroe. Maar wij wisten dat niet. En het was ook niet de bedoeling dat wij het wisten, want dat zou niet goed zijn voor het aanzien van het ambt. De katholieke kerk heeft, - en veel mensen begrijpen dat niet – geweten van het seksuele misbruik en dat weggeduwd omdat in feite het standhouden van het beeld van de heilige institutie belangrijker was dan het belang van het individu. Dat is voor ons bijna onbegrijpelijk geworden, maar in de periode waar het omging, ging het om het behoud van de institutie, niet om het belang van het individu. En dat schuift, en verschuift, met grote consequentie voor de waarde van de institutie en de waardering voor de institutie. Als u denkt aan het beeld van Nixon, hoe dat ook het presidentschap heeft beschadigd door de Watergate affaire, als u denkt aan het weekend, er was een film (die Adriaan van Dis had uitgekozen) met Dominique Strauss-Kahn nog helemaal als vertegenwoordiger van de grote

internationale financiële institutie te zien, maar wij weten nu dat het toch een beetje een raar was, en dat doet ook geen goed aan zo'n institutie. Misschien is prins Bernhard nog wel het meest interessante voorbeeld dat via de affaire Hofmans, heeft hij iets naar buiten gebracht wat niet goed was voor de institutie, en waarvan de Nederlandse hoofdredacteuren zeiden; "dat gaan wij niet publiceren want dat is niet goed voor de institutie van de monarchie". In de Lockheed affaire, werd duidelijk dat hij zelf dingen heeft gedaan die niet meer verwijderd konden worden, die slecht waren voor de institutie van de monarchie, en aan het eind van zijn leven heeft hij in interviews met bijvoorbeeld Pieter Broertjes zelf even laten zien hoe de (...) institutie eigenlijk was.

U ziet hoeveel werk we met z'n allen hebben om een institutie in stand te houden, of toch weer op te bouwen en niet te laten verdwijnen.. Hetzelfde geldt voor het Engelse koningshuis, de affaires rond Diana, de institutie wordt van belang gevonden voor de samenleving en men probeert dus het beeld van de "vlekkeloze institutie" weer in stand te houden. En dat wordt moeilijk; de rechtspraak is aangetast door problemen die er zijn geweest dat het niet helemaal met altijd "rechte" dingen eraan toeging. En dan zie je nu dat er een interessante concessie ontstaat. Dan zie je dat langzaam maar zeker, de regelgeving zich versterkt om de werkelijkheid van de institutie die we vroeger niet konden zien – en voor een deel ook niet wilden zien – en misschien nog niet willen zien, om die dichter te krijgen bij het ideaal. Dat is ontzettend veel werk en dat is ontzettend moeilijk. Want simpelweg samen te vatten; vroeger mocht de koning alles omdat hij koning was, nu mag de koning niets meer omdat hij koning is. Dat is ongeveer het verschil; en dat maakt de institutie veel kwetsbaarder en veel moeilijker, er komt een soort praktisch ethos op, waarbij de controle versterkt toeneemt, zodat het beeld van de institutie niet iets negatiefs wordt. Ook die kloof tussen beeld en werkelijkheid speelt een hele belangrijke rol vandaag de dag in het politieke en maatschappelijke debat. Wat is nog van waarde en zijn die instituties nog van waarde, in de zin van "draggers van die waarde"?

Als u gaat kijken naar hoe het nu voor de burgers is, dan zie je dat het voor de burgers heel moeilijk is om hun keus te maken, om te besluiten wat er moet gebeuren, om zichzelf duidelijk te maken "dit vind ik wel goed en dit vind ik niet goed". We zien ook dat de burgers een ongelooflijk vertekend beeld hebben van wat er werkelijk het geval is en dat het heel moeilijk is om dat te corrigeren. De meerderheid van de Nederlandse burgers weet zeker dat er zwaar bezuinigd is op de zorg en het onderwijs. Dat is dus helemaal niet het geval, maar het beeld is er wel. We hebben een prachtig onderzoek mogen doen waaruit blijkt dat de meerderheid van de Nederlanders echt vindt dat er fors bezuinigd kan worden op kunst en cultuur. Daarbij werd hen gevraagd "hoeveel wordt er dan uitgegeven aan kunst

en cultuur?” en “hoeveel zou u daarop willen bezuinigen?”, en toen we die twee dingen van elkaar aftrokken kwamen we op ongeveer drie keer het bedrag wat vóór de bezuinigingen voor kunst en cultuur beschikbaar is. Volgt u mij nog? De mensen denken dat er veel meer aan kunst en cultuur wordt uitgegeven. Mensen hebben geen idee over bedragen en verhoudingen maar ze moeten er wel over beslissen. Ze moeten er wel een oordeel pover hebben en willen er ook een oordeel overhebben. Dat maakt het zo lastig voor ze om hun keus te maken. Eigenlijk vraag ik ze liever niet over een ideologische keuze; “wat vindt u voor de toekomst van belang?”, of “hoe kijkt u naar onze samenleving?”, maar, “wat zijn de feiten?”, “waar moeten we wat meer/wat minder aan doen?”. Als mensen daar beelden van hebben, dan gaan ze daarop reageren, het is een van de oudste theorema van de sociologie; (theorema van Thomas), *“if men define situations as real, they are real in their consequences”*. Het beeld gaat inderdaad de volgende werkelijkheid bepalen. Het beeld verandert de werkelijkheid, stuurt de werkelijkheid, en dat betekent ook dat beelden die er zijn, over hoe het zit met zorg, hoe het zit met kunst en met onderwijs, met ontwikkelingssamenwerking, dat dat soort beelden dan ook de werkelijkheid van de komende jaren zouden kunnen gaan bepalen.

En dat heeft er toch mee te maken, inhakend op wat de heer d’Hondt al noemde, over de manier waarop wij met informatie omgaan. Iedereen die ermee geconfronteerd wordt. Onze informatie is zo te zeggen een informatieoverloop, het is teveel, omdat er geen selectiemechanisme is wat wij accepteren, dat dat voor ons doet. Dat selectiemechanisme was in Nederland de verzuiling. De verzuiling vertelde natuurlijk eigenlijk aan de katholieken, de protestanten, de socialisten enz. “dit is ons standpunt”. En bovendien kon je het standpunt alleen maar lezen in de krant die zelf geselecteerd had wat voor u als lid van deze zuil voor u als lid van deze krant verstandelijke informatie is. En dat hoort dan weer bij een omroep en bij de commentatoren van die omroep die ook vertellen “dit is ons standpunt”. En een vakbond die dat zegt, en een politieke vertegenwoordiging die dat zegt. Dat geven zij niet terug aan de burgers in “is dit uw standpunt?”, maar de burgers luisterden daarna want “dit is het katholieke standpunt”, “dit is het protestante standpunt”, “dit is het standpunt van de socialisten”. Zo absoluut als ik het nu zeg is het nooit geweest maar er is echt een andere benadering geweest waarbij eigenlijk de strekking was “zo houden we de wereld op orde”, “zo selecteren wij informatie voor u voor”. Bij kranten is dat nog steeds zo. De visie komt overal, maar u selecteert zelf welke krant u wenst te lezen. Dat heeft ermee te maken dat u niet wilt dat die krant u tegenspreekt in uwe opvattingen. U wilt dat uw krant u eigenlijk vertelt wat uw opvattingen zijn omdat u hóórt bij die krant. De meeste mensen zeggen ook niet dat ze een abonnement hebben op een krant maar dat ze al 30 jaar lid zijn van een krant. Dat is weg, dat is helemaal weg. Het einde van de verzuiling is weg. Dat

betekent dat iedereen zelf zijn keuze kan maken en dat betekent dat de partijen moeten vechten voor elke stem. Geen enkele partij, behalve de SGP, heeft nog een vast bestand van kiezers. Dat is het enige bestand dat ze hebben. Maar vroeger konden partijen als de PvdA, KVP (later CDA) vast rekenen op zo'n 30, 40 zetels. De rest moesten ze winnen, maar 40 zetels is heel lang de standaard geweest. Nu moet je voor elke zetel vechten. Dat betekent dat je steeds meer rekening moet houden met "wat willen/denken mensen", en "wie vinden de mensen aardig, wie vinden de mensen interessant en boeiend?". Het grote verhaal van het verleden, want dat is de verzuiling; een groot verhaal, van ideologieën van overtuigingen, hebben plaatsgemaakt voor de kleine verhalen. "Wie is die man? Hoe leeft de man? Is dat een aardige vrouw? Is dat een sympathiek mens?" Of van die goedkope verhaaltjes, om mensen te plezieren, of om studenten te plezieren, "nee hoor we schaffen de langstudeerboete af, we maken er wel een beurs van".. Dat betekent ook dat het populistischer wordt, minder zakelijk en minder ideologisch maar wel moreler en uiteindelijk emotioneler. Dat zie je in de media, dat zie je in de zenders, ook publieke zenders, die hebben hun educatieve en opvoedende taak zijn ze op gaan geven om voldoende kijkcijfers te behouden, ze hebben die nu net als de commerciële zenders. Er heerst voortdurende concurrentie, om aandacht en aanbod en dat leidt tot veel beelden, beelden die worden neergezet om mensen te trekken om de aandacht van de mensen te krijgen. Zo houdt men elkaar eigenlijk wakker in de media, zo ook de politieke partijen, de meningsvorming houdt mekaar in een soort omarming die wel heel ver verwijderd is van de deliberatieve democratie van Habermas, verder zelfs, dan misschien wel nodig zou zijn. En dan is natuurlijk de vraag.. kunnen we daar wat aan doen? Nou, niet veel.

Daarmee neem ik afscheid; niet veel. Herverzuiling, dat is niet realistisch, die tijden zijn voorbij. Elke keer als er in Nederland verkiezingen zijn geweest, dan komen er vragen als "moet er geen groter Christelijk model hebben, moeten we niet naar dat Duitse model met de zweistunden? Nog liever moet het Engelse districtenstelsel niet ingevoerd worden?" Nou, in Engeland is 20% tevreden met de wijze waarop de democratie functioneert en in Nederland 70%. In Engeland zegt niemand "zullen we het Nederlandse model eens overnemen?", ze kennen het niet het interesseert ze verder ook geen bal, maar in Nederland kijken we dan meeteen weer over de grens van; misschien is het elders wel beter, is elders het gras groener. Bovendien daar zijn dan weer allemaal ontzettend ingewikkelde grondwetswijzigingen voor nodig en die zijn ondenkbaar. Zouden we de verhouding tussen kabinet en parlement dan misschien moeten veranderen? Dat zou misschien interessant zijn om een andere beeld in de politiek te kunnen krijgen, en dichterbij de werkelijkheid te kunnen komen, bijvoorbeeld; wie minister is, is ook lid van het parlement. En als je dus ministerschap verliest ben je nog gewoon parlementariër. Dan heb je altijd continuïteit in de

politiek en dat maakt het toch wat minder woest en onrustig. Het geeft ook de minister-president een sterkere positie, dat groeit in Nederland wel maar dat ligt nergens vast. Zouden we het statuut van de publieke omroep eens kunnen herzien? Dat si misschien wel een idee. Dat het zich minder op kijkcijfers oriënteert, u hebt een maatschappelijke opdracht, en het moet niet zo zijn dat als er niet voldoende kijkers voor zijn, in percentages van de bevolking, dat daarmee hun opdracht verdwijnt. Dat zou nog wel eens een punt kunnen zijn. Maar er is toch altijd die kloof tussen beeld en werkelijkheid waar we mee moeten leren leven, er is niet echt een antwoord op dat probleem ook niet echt een oplossing en zeker niet 1 oplossing. Misschien is het ook wel iets waarvan we moeten zeggen "we proberen erover te praten, we zijn ermee bezig, en we proberen iedereen informatie te geven". De informatie is overigens overal beschikbaar, zoals nog nooit eerder het geval is geweest. Je kunt veel dingen zelf controleren als je dat wilt, maar heel veel mensen doen dat niet. Misschien is het toch wel uiteindelijk de situatie van de "Donaumonarchie", dat werd zo samengevat "de situatie is hopeloos, maar niet ernstig". Er is niks aan te doen, het leven gaat gewoon door, de werkelijkheid corrigeert zelf. Natuurlijk worden politici die beelden neerzetten straks toch gedwongen om realistisch te worden en de feiten onder ogen te zien en te beseffen dat je niet én kunt bezuinigen en tegelijkertijd meer uit kunt geven, dat je niet én tegen mensen kunt zeggen "er mag niemand ontslagen worden", en vervolgens wel zeggen "de helft van de ambtenaren kan wel weg". Dat soort dingen, dat soort tegenstellingen, dat soort rare beeldvorming dat kan eigenlijk niet meer. Niemand kan (...) over die beelden communiceren, daarvoor zijn er teveel tegenkrachten, daarvoor is het te zeer gespreid, niemand is zich bekend over die macht. En eigenlijk is die werkelijkheid vooral, die stoorfactor die het altijd weer mogelijk maakt om, laten we zeggen zakelijkheid – de werkelijkheid is altijd harder dan beelden. Misschien is dat toch wel langzaam het geval; beelden verschuiven, beelden verdwijnen, beelden vervagen, worden vervangen door andere beelden. Maar die werkelijkheid – het iets moeten doen aan het handelstekort, het iets moeten doen aan werkloosheid, het iets moeten doen aan de oplopende kosten van de zorg, het iets moeten doen om te zorgen dat we toch nog een keer naar de schouwburg en een concert zouden kunnen; dat is de harde werkelijkheid. En daar moeten keuzes gemaakt worden, daar moet een beslissing genomen worden. In die zin is de werkelijkheid De werkelijkheid is hardnekkig en weerbarstig terwijl de beelden Haagsche bluf zijn. De werkelijkheid vraagt dus ook om handelen. En dat doen we dus ook. Dat gebeurt ook. In die zin is dat handelen, niet zo zeer mooi, maar wel deliberatiever. Dat is arrangeren, compromissen sluiten. En natuurlijk doen we dat volledig in achterkamertjes. En natuurlijk gebeurt dat in het geven en nemen wat in de dagelijks praktijk van de politiek ook heel belangrijk blijft, en ook onvermijdelijk is. En misschien is het, wat je daar dan al niet voor elkaar krijgt, maar misschien kan het ook wel een degelijke troost zijn dat je toch eigenlijk altijd nog in een land leeft, waar dan nog

een kloof tussen beeld en werkelijkheid hebt maar waar dan uiteindelijk toch altijd de werkelijkheid dwingt om handelen, dwingt tot ingrijpen, dwingt tot het maken van keuzes, die uiteindelijk ook los van de beelden tot stand moeten worden gebracht. Los van de werkelijkheid die gelukkig ook nog steeds laat zien, dat in heel veel gevallen in Nederland, niet eens de slechtste keuzes hebben gemaakt. Als dat zo is, dan kan ik nog wel leven met die kloof tussen beeld en werkelijkheid. Dankuwel.